

לגמרי, וכן מציאת דג המרדם יד הצד אותו, מכל מקום היה לך לתמוה על סגולות ופלאות הנמצאות בבעלי חיים וצמחים ודומים לאלפים ורבבות הנראים בכל יום... והלא אפילו בדברים שהם בכח מעשה ידי אדם, קצתם ליצורך קיום העולם וקצתם להתענג, שנטע הקב"ה החכמה בלבם להמציא מלאכות ותחבולות, מכל מקום אין בכח שכל אדם שלא למדם ושלא הורגל בהם, לקרבם אל השכל, ואפילו היה חכם מופלג לא ישיג לא לא למד איך מהארץ יצא לחם ולבוש על ידי מלאכות הצריכות לו... כל שכן דברים שהם חוץ לטבע הן בקדושה הן בטומאה שהם למעלה משכל האנושי, זה מצד תוקף אורו וזהירותו שמחשיך עיני השכל המביטים בו, וזה מפני חשכותו ורוע סידורו והנהגתו בלי טעם ושכל הגון רק הכל מוכן לפרענות וקלקול הברואים.

ויתכן לומר שיותר שולטים במי שמקלקל הנהגתו ונמשך אחר תכונות מקולקלות ומדות רעות, שמצא מין את מינו, כענין זוגות למאן דקפיד (פסחים קי:) מפני שכל זוג ונפרד רע, ואין טוב רק היחיד המוחלט ב"ה...

וכן זה היושב בגילוי אחר וממשמש הוא נגד קו הצניעות אף שאין רואה, וכן דאכל ירקא וכו' ואינו ממתין לחתוך האגודה — הוא ממדת הזוללות. והמקנח בחרס — מפני שאינו מקנח יפה והוא סימן מזוהם, וכל שכן אם יש בו חידוד שבשעת סכנה טפי איכא למיחש לסכנתא. וכל אלה סברות בדויות, וסוף דבר שהם למעלה מן הטבע. ומכל מקום מפני שקבלו רז"ל אמיתתם הזוהירו עליהן, ולא חשו בכהאי גוונא לדרכי אמורי, כענין שאמרו (לעיל טז.) כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, אף דלא חששו לדברי ההוא מטרוניתא בירקא מכישא, מפני שלא קבלו אמיתתו, ויש לומר בו דקפיד קפדינן בהדיה, לכן אין לחוש לו. (תשובת חות יאיר רלג.)

דף פב

'מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדדן שמעתיה' — וכן אמרו על רב חסדא בעירובין סז. שהוא חריף ומפולפל. וע"ע במובא בברכות מז.

'אמר ליה: מאי איזיל לגביה דכי אזילנא לגביה מותיב לי במילי דעלמא... אמר ליה: הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא?! כל שכן זיל לגביה' — 'פירוש, ואם כן אינו שיחה בטילה, והיא דברי תורה שנאמר בה כי היא חייכם, כי כל החיות של האדם הוא מדברי תורה, וע"כ גם זה דברי תורה, ובבבא קמא (ק ר"א) והודעת להם — זה בית חייהם. פירש"י: אומנות, שהאומנות חיותו של האדם, אם כן הוא ממש דברי תורה, דלכן ציוה והודעת להם, שזהו לימוד דברי תורה...'. (מתוך דובר צדק עמ' 153)

'רב הונא אמר: מקנח בצרור ואין מקנח בחרס. ורב חסדא אמר: מקנח בחרס ואין מקנח בצרור... תרגמא רפרם בר פפא קמיה דרב חסדא אליבא דרב הונא: באוגני כלים' — ומשמע שלכשפים אין רב הונא חושש אלא משום סכנת פציעה, ולכך מותר באוגני הכלים. ורב חסדא שאמר מקנח בחרס, מתיר אף בחרס שלא מאוגני הכלים — וחולק על רבי יוחנן דלעיל שאסר לקנח בחרס ('חדושי הר"ן').

א. יש שכתבו שבחרס שאינו חד אין חשש כשפים, כשם שאין חשש חיתוך. (עפ"י אליהו זוטא). ויש שדחו סברא זאת (ע' בכור שור). וכבר נמצא כן בריטב"א, שאין חשש כשפים באוגני הכלים. (וראה בתשובת חות יאיר המצוטטת לעיל). יתכן עוד, שרב הונא גם כן חושש בעלמא משום כשפים, ורק כשיש לפניו צרור וחרס בשבת, לא התירו לו את הצרור משום סכנת כשפים, אדרבה, אם עושה כן משום שמירת המצוה — לא ידע דבר רע. ורק בחרס חד חששו לסכנה טבעית. (וע' חדש האביב).

ב. ע' ב'חדושי 'בכור שור' כאן, שכתב בהסבר דברי המגן-אברהם, שהנזק שאמרו ששינוי נושרות הוא נזק סגולי ולא טבעי, וכל הדברים הסגוליים המבוארים בש"ס נשתנו בדורות אלו (כדברי המהרש"ל, וכן משמע ברמב"ם), ואין לנו עתה לחוש להם אלא כחששא בעלמא, הלכך אין להתיר איסור שבת משום נזק כזה אלא משום סכנת חיתוך הבשר. ובכך מתורצת קושית הגרעק"א על המג"א.

'לחתות אש מיקידה גדולה' — ושיעור רבי יוסי הוא קטן משל רבי מאיר. ושיעורו של תנא קמא הוא הקטן מכולם. (מאירי; פסקי הר"ד. וכמו שאמרו לעיל כמה פעמים דשיעור דרבנן נפיש מרבי יהודה).

(ע"ב) 'היה שלו ושל עבודה זרה — נידון מחצה על מחצה. אבניו ועציו ועפריו מטמאים כשרץ' — רש"י (בע"ז ג, ו) וכ"כ הרע"ב שם) כתב: אפילו חלקו שלו אסור ומטמא, לפי שאין ברירה. כלומר, אפילו הוא מכיר את אבניו — אסור, שהרי שניהם שותפין בכותל ואם כן הכותל כולו שייך לשניהם, לכך נאסרו כל האבנים.

(א. כן פרש הר"ן שם דבריו. וכן באר התרומת-הדשן (שלו). והכריח לומר כן, כי אם כוונת רש"י רק כשאין ניכר, לא היה לו לומר 'אין ברירה', אלא משום שאין יודעים ומכירים את אבניו. והלא גם לדעת הסובר 'יש ברירה' סוף סוף המציאות אינה מבוררת.

ויש להעיר שב'חדושי הר"ן' כאן מובא הטעם שבדאורייתא אין ברירה, ואעפ"כ כתב שאם מכיר אבניו ועציו — מותר. **ב.** התוס-יום-טוב (בע"ז ג, ו), הקשה הלא טומאת ע"ז מדרבנן, וקיימא לן בדרבנן 'יש ברירה'. וכתב בשפת-אמת, הואיל ויש בדבר נפקותא לדאורייתא, לענין איסור הנאה, ולענין זה יש לאסור את כל האבנים, שהרי 'אין ברירה' בדאורייתא, שוב מחמירים גם לענין טומאה דרבנן. עע"ש משא ומתן בסברה זו).

ואולם שיטת הרמב"ם (עפ"י הירושלמי, וכן הוא ברמב"ן כאן. וכן דעת הרא"ה — מובא ב'חדושי הר"ן), שאם מכיר אבניו — חלקו מותר. [ובכך פרשו 'נידון מחצה על מחצה' (לא כפרש"י לענין שטח ההרחקה) — מחצה מהאבנים מותרות בהנאה ומחצה אסורות].

(הר"ן חכך להחמיר כרש"י, שכן מורה המשמעות הפשוטה של המשנה, וכיון שבגמרא דידן לא פרשו כהירושלמי, משמע שנוקטים כפשטות הדברים שגם במכיר את אבניו אסור. וע"ע בקצוה"ח קנז סק"ה ובחדושי הגרוד"ר בענגיס ח"א לו).

'אבניו ועציו ועפריו מטמאים כשרץ' — כגון שהבית עצמו נעבד, אבל אם אין הבית נעבד, אף על פי שייחדוהו לע"ז שבתוכו, אין טומאה באבניו ועציו. כי אמנם משמשי עבודה זרה טמאים, אבל אין בהם טומאת משא לדברי הכל, כדלהלן. (עפ"י ראשונים. וברמב"ם משמע שאין הבית נעבד. וע' בסמוך).

'צא תאמר לו הכנס אל תאמר לו' — יש מפרשים הכוונה ללמד על תוספת הרחקה שיש בעבודה זרה על גדה, שאפילו נשתברה אין לה טהרה [בע"ז של ישראל, שאין לה ביטול עולמית], שלא כגדה שיש לה טהרה. (עפ"י הגהות מהרש"ם; ר"י בכרך. וע"ש פירוש אחר בשם ה'בכור שור'). או בדרך זו: לעומת הגדה ששוהה עמו בבית, ע"ז אסור לה להיכנס הביתה. (עפ"י חדש האביב).

ובראשונים משמע שתוספת זו באה ללמד להקיש ע"ז לנידה לחומרא (לטמא במשא) ולא לקולא (שאינה מטמאה לאברים), וזהו תזרם כמו דוה, **צא תאמר** לו הכנס אל תאמר לו — כלומר לרחק ולהחמיר עשהו כדוה, ולא לקרב ולהקל. (עפ"י ריטב"א. וע' גם בתד"ה אמר).

'אבן מסמא' — הפירוש המילולי, נראה על פי הראשונים, אבן כבידה וגדולה ששמים אותה למשא על דבר מה, [כגון אבן המכסה פי הבור, שנאמר **והיתית אבן חדה וישמת על פם גבא**]. ונקט 'אבן' כדי ללמד שאפילו היא עצמה טהורה, הכלים שמתחתיה [או כשהטמאה תחתיה והכלים עליה. עתוס' ועוד] נטמאו.

ואבן כבודה — לומר, אף על פי שאין משא הזב (או הע"ז) מורגש על הכלים שלמטה, [או להפך, הכלים שעל האבן אינם מכבידים על הזב שנותן ידו תחת האבן]. (עפ"י הערוך).

א. בריטב"א במאירי וב'חדושי הר"ן' הגרסה 'אבן מוסמה/א', וגרסה זו מיושבת היטב עם הפרוש הנזכר, אבן שהיא מושקט. ושמה אף לפי גרסתנו בלא וא"ו, יש לקרוא **מסמא**.

ב. ב'מוסף הערוך' הוסיף: 'מכסימא' בלשון יוונית היינו גדולה מאד.

ג. אולי אבן המכסה את הבור נקראת 'מסמא' — כלומר סותמת ואוטמת את הפתח, כשם שה'סומא' הוא זה שעניו אטומות, היפך הפתוח, כמו שאמרו 'סומא ונתפתח' — גטין כג.

ד. חילוקי דיני אבן מסמא — ע' בחו"א כלים א,א.

בוועל נדה, אם מטמא באבן מסמא — אין הדבר מוסכם. ע' חדושי הגר"ח הל' משכב ומושב ח,ד; חזון איש כלים א,ו).

'מה נדה אינה לאברין אף עבודה זרה אינה לאברין' — ומה ששנינו במשנה 'אבניו ועציו ועפריו מטמאים' — העמידו בירושלמי כשהשתחוה לכל אבן ואבן, והרי כל אחת היא כע"ז שלמה. (מובא בראשונים).

יש סוברים שכותל שנפל שונה, לפי שהוא עומד לסתירה ולבנייה מחדש, כאשר הוא יתרועע, לכך שבריו טמאים. ואינו דומה לפסל שהתפרק. (רי"ד ומאירי).

יש שהעמידו באבנים ועצים שלמים, וכן עפר — לעולם הוא נידון כדבר שלם ולא כשבר.

יש מחדשים שע"ז של ישראל, הואיל ואין לה ביטול כלל, יש לה טומאה באברין, ולא דנו בגמרא אלא בשל נכרי שיש לה ביטול.

והרמב"ם (אבות הטומאות ו,ה) סובר שלענין זה משמשי עבודה זרה חמורים מע"ז, ואינם נטהרים לאברים, ולכך שברי הכותל שנפל מטמאים. (ע' בכל זה במאירי).

המאירי תמה על הרמב"ם, אם מדובר במשנה בכותל שהוא 'משמשי ע"ז' כיצד רבי עקיבא מטמא במשא. (וע' פני יהושע). ואפשר שגם אם הבית עצמו נעבד, הוא נידון בנוסף לכך כ'משמשי ע"ז', שהרי בכל אופן הוא גם משמש לעבודה זרה, הלכך כשנפל, אמנם נטהר מטומאת ע"ז אך לא נטהר מטומאת משמשים.

ואף אם נאמר שכל שהוא בעצמו ע"ז אין שייך בו דין 'משמשים', מכל מקום כותל שנפל, היות והוא מיועד לבנייה חוזרת (כדברי הראשונים דלעיל), ממילא חל בו עתה דין 'משמשים'.

— הרמב"ם (משכב ומושב ח,ד) מפרש 'לאברים' — שאם הכניסו זב ונדה את ידם לאויר כלי חרס — לא נטמא הכלי. יש מי שכתב שמשמע מדברי הרמב"ם (טומאת אוכלין ב,כה), שהוא הדין לכל הטומאות שבאדם החי, אינו מטמא לאברים. (ע' זכר יצחק נא,ה. אך ע' בחדושי הגר"ח הל' משכב ומושב ח,ד).

הראב"ד השיגו, ופרש 'אינה לאברים' — שאבר אינו עושה משכב ומושב, אלא רק אם נסמך הזב בכל גופו. (ע"ע בבאור מחלוקתם בחדושי הגר"ח שם. וע"ע: קהלות יעקב — שבת מד).
ונראה שהדין שכתב רש"י, שאבר שנתלש מן הגוף טהור מטומאת נדה וזב, מוסכם גם על דעת הרמב"ם. (מנחת חינוך קעח, י).

*

'אמר רבי עקיבא: מנין לעבודה זרה שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה...'
— בשלשה מקומות נאמר במקרא 'דוה'; בפרשת הנידה — ואיש אשר ישכב את אשה דוה; בעבודה זרה — תזרם כמו דוה; ובספר איכה — נתנני שממה כל היום דוה. עוון עבודה-זרה שהיא כנדה, גרם להם להיות 'כל היום דוה'. (בעל הטורים — סוף קדושים)

דף פג

'מיתבי נכרי ונכרית...' — ראה בבאור הסוגיא באריכות, בשו"ת ר"י בן מגאש — יג.

(ע"ב) וישלך את עפרה על קבר בני העם מה מת בכזית אף ע"ז בכזית' — נראה שמפרש, שלכך השליך את עפרה על קבר ולא לים, לומר להם זה כזה, והיינו הקש ע"ז למת. (חדש האביב)

'טומאת עבודה זרה דרבנן היא, וקולא וחומרא — לקולא מקשינן לחומרא לא מקשינן' — אבל רבי עקיבא מקיש לנדה לחומרא, לטומאת משא, וכן רבנן אליבא דרבה — לפי שנאמר תזרם כמו דוה, משמע שבא הכתוב להוסיף הרחקה, שהרי כבר נאמר מקודם לכן וטמאתם את צפוי פסילי בספך... ולא הוצרך המשך הכתוב אלא לתוספת חומרא, להרחיקה כמו זר. ואולם שאר ההקשים נדרשים לקולא ולא לחומרא. (עפ"י תוס' פב: ד"ה אמר.)

והרמב"ן פרש באופן שונה במקצת: רבי עקיבא סובר להקיש לחומרא, [הגם שטומאת ע"ז דרבנן], מלבד לענין שיעור כעדשה, לפי שבא ההקש לשרץ לדבר אחר (להחמיר), לטומאת משמשים, אין ללמוד ממנו לשיעור טומאה. וגם לענין ההקש למת, אין ללמוד חומרת טומאת אהל, כי אין להחמיר בטומאה דרבנן על דין תורה, והרי לא מצינו דבר שמטמא באהל וגם באבן מסמא.

ולרבנן, וכן לרבי עקיבא אליבא דרבי אלעזר, היות ולא מצינו חבר בכל התורה לזב ונדה לענין אבן מסמא, מסתבר שאין להחמיר זאת בע"ז, אבל במשא — מטמא, שיש להקיש לחומרא.
דרך נוספת — ע' ב'בכור שור' פב:).

'טומאת עבודה זרה מדברי סופרים, ויש לה רמז בתורה: הסירו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם. וארבעה אבות הטומאות יש בה; עבודה זרה עצמה, ומשמשיה, ותקרובת שלה, ויין שנתנסך לה. וטומאת כולן מדבריהן'. (רמב"ם הל' אבות הטומאות ו,א).
ואולם אין זה פשט הכתוב, שהרי אין זו אלא טומאה דרבנן, אלא לשון טומאה וטהרה בענין זה משמעותו הרחקה בעלמא. עפ"י פני יהושע. ואף אם נפרש שהמדובר על טהרה ממש, יתכן ואין ללמוד מקודם מתן תורה.